

Галина Лактіонова,
д. пед. н., професор,
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих
НАПН України

**ТРЕНІНГОВИЙ КУРС «БАТЬКІВСТВО В РАДІСТЬ»
ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА:
ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ**

У 2008 р. програма Агентства США з міжнародного розвитку «Родина для дитини» ініціювала створення української версії тренінгового курсу «Батьківство в радість», що був розроблений у штаті Орегон (США) й досить швидко набув визнання на національному й міжнародному рівнях. У статті на підставі аналізу змісту і принципів організації тренінгового курсу, а також практичного вітчизняного досвіду його впровадження в практику діяльності низки державних і недержавних інституцій обґрунтовуються умови, що забезпечують успіх зазначеної технології у роботі з різними категоріями батьків.

Halyna Laktionova

**TRAINING COURSE “PARENTING MAKES YOU HAPPY”
AS A TECHNOLOGY OF PREVENTION OF FAMILY VIOLENCE: EXPERIENCE
OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

In 2008, “Family for a Child” Program USAID initiated development of Ukrainian version of the training syllabus “Parenting makes you happy” which had been developed in Oregon, U.S., and was promptly recognized nationally and internationally. Based on analysis of the content and principles of training syllabus development as well as on practical national experience of its implementation in governmental and non-governmental institutions, this entry proves the conditions which ensure the success of the above-mentioned technology when working with different categories of parents.

Перше видання тренінгового курсу «Батьківство в радість» було здійснено у 2008 р. [1] і стало одним із результатів діяльності Програми USAID «Родина для дитини», що здійснювалося в Україні організацією Холт Інтернешнл Чілдренз Сервісез. Основою для розробки курсу слугувала однойменна програма, авторами якої були батьки-фахівці. Вони добре усвідомлювали нагальність потреби навчання батьків, передусім тих, у яких в дитинстві був відсутній особистий досвід зростання в атмосфері любові та поваги, і які своє батьківство сприймали як проблему. Саме у цих сім'ях існує підвищений ризик бездоглядності і безпритульності, жорстокого поводження з дітьми, оскільки такі батьки не прагнуть основ навчання і самоосвіти. Тому найскладнішим питанням є питання їхньої мотивації та залучення до батьківства. Те, що розроблена у штаті Орегон програма «Батьківство в радість» вже понад чверті століття з успіхом впроваджується у 36 штатах Америки, а також у Румунії та в Україні свідчить про те, що її автори врахували соціально-психологічні особливості батьків, на яких, передусім, був розрахований тренінг. З 1983 року десяткам тисяч батьків участь у програмі допомогла набути нових знань та навичок, підвищити рівень батьківської компетентності, змінити погляди на себе і своїх дітей. Провідним принципом, на якому побудовано тренінг «Батьківство в радість», є принцип поваги до батьків та надання їм підтримки у зовсім непростій справі виховання дітей.

Тренінговий курс, що складається з одного вступного і 12 основних занять не декларує, а навчає батьків бачити в дитині особистість, цінувати її, зростати разом з нею, сприяти створенню найкращих можливостей для її стабільного та гармонійного розвитку, залучаючи як можливості сім'ї, так і оточуючого середовища. Цілком закономірно, що цільовою аудиторією курсу є батьки, які мають дітей від народження до шести років, адже, з одного боку, саме на цьому етапі закладаються основи характеру, світосприйняття, інтелектуального розвитку особистості дитини, а з іншого – саме у цей період формується ставлення батьків до своїх обов'язків.

Цінність тренінгу «Батьківство в радість» полягає в можливості для батьків: впевнитися, що проблеми у вихованні дітей мають й інші сім'ї; познайомитися з ними і домовитися про взаємодопомогу в подальшому; усвідомити себе «відповідальними не за дитину, й відповідальними перед дитиною» (Ф. Дольто), навчившись оцінювати свою поведінку, свої дії з позиції дитини; набути нові знання і практичні навички, що допомагають відчувати задоволення від батьківства; змінити на краще стосунки з дітьми та зробити їх щасливішими.

Перевагами курсу є його цілісність, комплексність, продумані принципи і логіка побудови, різноманітність простих й одночасно ефективних технік і методик, які застосовуються. Ще одним позитивом тренінгу є його гнучкість. Інформація у додатках дозволяє тренеру у залежності від складу учасників запропонувати їм більший обсяг за темою, яка виявилася актуальною чи незрозумілою й вимагала

додаткових пояснень, виконання вправ тощо. На мою думку, як одного з авторів-укладачів української версії «Батьківства в радість», важливими були ще 4 характерних риси цього тренінгового курсу, а саме: наявність навчальних відеоматеріалів; вміщений у посібнику для тренера «Робочий зошит для батьків»; подання перед викладенням змісту «ключових положень», що дозволяло тренеру легко контролювати ступінь засвоєння матеріалу; сформульовані методичні рекомендації щодо організації та увага до питань підтримки вмотивованості батьків на подальшу участь у ньому.

Слід взяти до уваги, що у США та інших розвинених країнах Заходу, участь у тренінгу, який має на меті попередження насильства над дітьми, подолання жорстокого поводження з боку батьків, може мати спонукальний чи навіть примусовий характер (мова йде про рекомендації соціальних служб, без дотримання яких не виплачується фінансова соціальна допомога чи блокуються пільги, чи про рішення суду на підставі встановлених і доведених фактів насильства, жорстокого ставлення до дитини у сім'ї з боку одного чи обох з батьків чи осіб, які їх замінюють). Питання про примусові навчальні програми в Україні залишається невирішеним і, скоріш за все, не буде вирішено у найближчій перспективі. Це, безумовно, створює додаткові труднощі для організаторів цих програм, які мають застосовувати не примус, а інші стимули. Проте безумовно, що пролонгована навчальна програма (а саме такою є тренінговий курс «Батьківство в радість») передусім, має відповідати потребам батьків, бути зрозумілою і цікавою для них. На підставі анкетування, спостереження, інтерв'ю, що були проведені з учасниками навчальних тренінгів для тренерів, керівниками соціальних служб та громадських організацій, батьками, які пройшли чи проходять курс навчання (разом – 48 осіб), можу стверджувати, що «Батьківство в радість» – одна з програм, яка позитивно себе зарекомендувала й має потенціал для подальшого поширення.

Відмітимо, що підготовлений тренінговий курс «Батьківство в радість» був не перекладом американського варіанту, а його творчою адаптацією. Я з доктором педагогічних наук І.Д. Зверєвою прагнули врахувати не тільки відмінності в педагогічних і психологічних термінах і підходах, але й перші результати впровадження курсу у трьох пілотних майданчиках: у Броварському районі Київської області, м. Умані Черкаської області та Новомосковському районі Дніпропетровської області. Ми запропонували іншу структуру викладання змісту тренінгу; уточнили принципи та назви деяких модулів; підібрали низку епіграфів українського та російського походження. Матеріал викладено таким чином, щоб було якнайзручніше користуватися ним, а саме: всі модулі подано за єдиним зразком; визначено мету та час проведення; матеріали та обладнання, виокремлено рекомендації для тренера тощо.

З метою поширення програми, а також забезпечення стабільності у її використанні, виправданим кроком була підготовка у 2009 р. другого видання тренінгового курсу «Батьківство в радість» [2], що дозволило врахувати зауваження та побажання, які були виказані користувачами посібника, учасниками тренінгових занять. Є сенс зазначити, що у другому виданні термін «батьківська компетентність» вже знайшов відображення не тільки у тексті тренінгу, але й у його назві: «тренінг з формування батьківської компетентності», що визначаємо як «доведену спроможність здійснювати на належному рівні функцію вихователів дитини, створювати і забезпечувати найкращі з можливих умов для її життя та розвитку». Таким чином, до структури компетентності входять не лише знання, уміння, навички, а й система цінностей, досвід, мотивація. У руслі такого підходу тренінговий курс «Батьківство в радість» зосереджується на формуванні 3-х груп компетентностей: забезпечення дитині захисту і безпеки; задоволення потреб дитини у розвитку; зміцнення та розвиток довготривалих стосунків з дитиною. Принциповим є також те, що друге видання цього курсу отримало рекомендацію до друку Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України як перша цілісна навчальна програма для конкретної групи батьків з досвідом впровадження. Розміщення електронної версії посібника на сайті програми «Родина для дитини» сприяло поширенню цієї технології.

Позитивний досвід впровадження курсу у пілотних регіонах дозволив Державній соціальній службі для сім'ї, дітей та молоді рекомендувати використовувати «Батьківство в радість» у роботі з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах в усіх регіонах України. Безумовно, важливою складовою було проведення 2-х тренінгових сесій для тренерів. Зважаючи на короткий термін підготовки, навчання передувало підбір кандидатів. Серед критеріїв важливого значення надавалось досвіду тренерської роботи, роботи чи спілкуванню з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також освіті, рівню фахової підготовки, віку, наявності дітей. Було обрано стратегію підготовки 2-х тренерів з одного регіону, що сприяло, з одного боку, сталості у використанні тренінгового курсу, а, з іншого, – за певних умов допомагало забезпечувати належний рівень групової динаміки. Останнє, на наш погляд, було важливим з огляду на те, що тренінговий курс складається, окрім вступного заняття, з 12 навчальних модулів. За результатами навчання ті учасники, які успішно склали залік і продемонстрували свою здатність проводити тренінгову програму, отримали відповідні сертифікати.

Враховуючи високу плінність кадрів у системі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, яка, окрім того, зазнала реорганізації у зв'язку з адміністративною реформою, з 24 осіб, які пройшли навчання у 2009 і 2010 роках, в теперішній час у системі, на жаль, працюють не більше 10%. Між тим, на відміну від багатьох програм, існування яких обмежується терміном дії програм технічної допомоги, курс «Батьківство в радість» не тільки не зник, а й розширив сферу застосування і отримав додатковий шанс на подальший розвиток.

У 2013–2014 рр. керівники Програми РАСТ, що розрахована на п'ять років соціальної роботи в Україні з особами, які мають проблеми з ВЛ/Снідом, вирішили впровадити «Батьківство в радість» для роботи з батьками зі своєї цільової групи. Після проведення 2-х тренінгових сесій з навчання 16 тренерів з різних регіонів України, якими були, переважно, представники неурядових організацій, я також здійснила серію візитів у регіони. Це надало можливості для консультаційної роботи після присутності на чергових тренінгових заняттях, а також для проведення фокусних груп, інтерв'ю, учасниками яких стали 22 особи.

За результатами роботи було сформульовано низку висновків, а саме:

1. Тренінговий курс «Батьківство в радість» сприймається батьками, які належать до осіб з проблемами ВЛ/Сніду, позитивно. Завдяки заняттям вони набувають нові знання, навички спілкування та саморегуляції, починають переосмислювати своє життя, розуміти витоки своїх життєвих проблем і шукати шляхи їх подолання. Вони більш відповідально починають ставитися до виконання батьківських обов'язків і до самих себе. Ризик агресивної поведінки знижується не лише стосовно дитини, але й інших членів сім'ї, найближчого оточення. Участь у групових заняттях стає не тільки формою соціально-психологічної підтримки, а й стимулом для саморозвитку та самоудосконалення. Серед учасників тренінгового курсу у всіх регіонах були не тільки жінки, але й подружні/партнерські пари.

2. Однією з умов, що забезпечують успіх впровадження тренерського курсу, є наявність обладнаних дитячих кімнат, що важливо для батьків, які не мають змоги залишити дітей вдома під опікою родичів, знайомих, старших дітей.

3. Використання відеоматеріалів, технічне забезпечення приміщень, де відбуваються тренінгові заняття, є однією з умов ефективності навчання.

4. Враховуючи соціально-психологічні і культурні особливості потенційних учасників навчання, є сенс у використанні посібника і робочих матеріалів для батьків на мові, яка сприймається як «рідна». Іншими словами, у східних і південних регіонах України необхідний переклад матеріалів посібника на російську мову.

5. В Україні цілком можливо, за прикладом країн Заходу, залучати деяких учасників до виконання ролі помічника тренера, а згодом і тренера, що додасть тренінговій програмі більшої переконливості і впливатиме на її результативність.

6. Необхідною складовою у впровадженні програм «Батьківство в радість» мають бути групи самопомоги з числа випускників тренінгового курсу, а також організація форумів, зльотів, що дозволяє швидко узагальнювати і поширювати кращий досвід.

7. Важливим елементом можуть бути періодичні супервізії, які дозволяють проводити навчання безпосередньо на місцях, що особливо важливо для тих тренерів, які не мають достатнього досвіду. Така система візитів дозволяє оперативно реагувати на нові потреби, побачити нові можливості, зберегти людський ресурс, яким є тренери і який є найдорожчим.

8. Впровадження навчальних тренінгових курсів загалом є складною і комплексною проблемою, основними компонентами якої є: розробка і створення технології; забезпечення науково-методичного супроводу; підготовка, збереження тренерського складу і підвищення його професійної кваліфікації.

9. Фахівці-батьки, як свідчить приклад «Батьківства в радість», можуть бути ініціаторами, авторами і співавторами у створенні тренінгових програм з формування батьківської компетентності. Але, зважаючи на те, що ціна створення нової соціально-педагогічної технології є досить високою, а сам процес займає багато часу, варто ефективно використати ті ресурси, які вже створені і довели свою корисність.

10. Одне із завдань державної сімейної політики полягає у формуванні відповідального ставлення молоді до виконання батьківських обов'язків, зокрема, шляхом впровадження навчальних і просвітницьких програм для різних категорій сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Їх розвиток – одна із складових реалізації принципу «навчання впродовж життя».

ЛІТЕРАТУРА

1. Батьківство в радість. Тренінговий курс з набуття батьківських навичок / [автори-упоряд. Г. Лактіонова, І. Зверева]. – К. : Р.К. Майстер-принт, 2008. – 359 с.
2. Батьківство в радість. Тренінговий курс з формування батьківської компетентності / [автори-упоряд. Г. Лактіонова, І. Зверева]. – [2-ге вид, перероб. та доповн.]. – К. : Фенікс, 2009. – 360 с.